

jent-spavač tražio ozdravljenje od sveca, dok bi na zapadu pacijenti svoje ozdravljenje tražili spavajući dalje od svetišta te očekujući da svetac dođe do njih da bi ih izliječio. Iz slučaja sv. Radegunda autor donosi zaključke o tome kako svetac liječi: preporukom da pacijent posjeti njegovo svetište i relikvije; izgovaranjem formula ili dodirivanjem bolesnog dijela tijela. Autor zaključuje da su rani, zapadni, srednjovjekovni primjeri liječenja putem snova slični kasnoantičkoj i bizantinskoj tradiciji. No, do značajne promjene na zapadu dolazi s pojavom kanonizacijskog procesa, kako se vidi na primjerima sv. Thomasa Becketa, sv. Elizabete Ugarske, svetog Stanislava, sv. Margarete Ugarske, te liječnika sv. Luja IX. – doktora Duda. Autor zaključuje da nije došlo samo do promjena u snovima povezanim s liječenjem, već i u narativima o čudima koji su se prilagodili novim uvjetima kanonizacijskih procesa.

Catherine Rider, profesorica povijesti na sveučilištu u Exeteru, u članku *Ritual Harm and Ritual Healing: Bartholomaeus Carrichter's On the Healing of Magical Illness (1556) (171-193)* istražuje kako su se rituali koristili u praksi liječenja, ali i kako su isti rituali mogli i naškoditi. Krećući od pretpostavke da postoji pozitivan i negativan način korištenja rituala, autorica postavlja pitanje kako su se razlikovali te je li ih promatrač razlikovao? Koristeći se tekstom švicarskog doktora Bartholomaeusa Carrichtera *O liječenju magičnih bolesti*, razmatra njegove opise rituala u svrhu liječenja. Smještajući autora u vrijeme i mjesto djelovanja te dajući informacije o njegovoj mogućoj publici, daje kontekst njegovom djelu. U drugom dijelu članka fokusira se na same rituale, one koji su mogli naškoditi i one koji su mogli liječiti te donosi primjere iz samog djela. Autorica upozorava na dvosmislenost ovih primjera, budući da Carrichter ne ukazuje na distinkciju između medicine i magije, rituala (naglašava da je to moderan koncept i da ga Carrichter nije upotrebljavao u opisivanju procesa) i ne-rituala, ali naglašava i razlikuje pozitivnu, neutralnu ili negativnu stranu procesa koje opisuje. Zanimljiva je sličnost između metoda kojima se netko može izliječiti ili mu se može naškoditi, autorica to pripisuje ambivalentnosti autora, društva i vremena u kojem je djelo napisano. Na ovom primjeru može se uočiti kompleksni odnos kasnosrednjovjekovnog društva prema magičnim bolestima i ritualnim izlječenjima.

Posljednji članak, *The Physician as Cure in Medical Scholasticism*, profesora povijesti medicine na sveučilištu Cantabria, Fernanda Salmóna, istražuje povezanost između empatije u liječenju i razvoja sveučilišne medicine. Za primjer koristi srednjovjekovno podučavanje liječnika u ophođenju prema pacijentima. Ukazuje da je element "vjere" u doktora ključan za ozdravljenje pacijenta te je i zbog toga bio iznimno bitan tijekom edukacije liječnika u srednjem vijeku. Proces transformacije kreće iz autoritativne predodžbe doktora kao nekog kome pacijent treba vjerovati da bi se izliječio (tzv. pakt izlječenja). Da bi potvrdio svoje argumente koristi se dvama srednjovjekovnim tekstovima: Petra Španjolskog i Taddea Alderotija.

Ova je knjiga izvanredno štivo ne samo iz perspektive liječničkih praksa, već religijskih i magijskih rituala te kulturnih konteksta u kojima su oblikovani. Obuhvaćajući široki dijapazon, ne samo kronološki, već geografski i tematski, čitatelju predstavlja bogati uvid u transformacije ritualnog liječenja. Također, koristeći se raznim izvorima autori ukazuju na mogućnosti istraživanja i bogatstvo teme ritualnog liječenja.

Anita Jambrek

At the Edge of the Law: Socially Unacceptable and Illegal Behaviour in the Middle Ages and the Early Modern Period, ur. Suzana Miljan – Gerhard Jaritz, *Medium Aevum Quotidianum*. Sonderband, sv. 28, Gesellschaft zur Erforschung der materiellen Kultur des Mittelalters, Krems 2012., 132 str.

Knjiga *At the Edge of the Law: Socially Unacceptable and Illegal Behaviour in the Middle Ages and the Early Modern Period* u izdanju časopisa i društva *Medium Aevum Quotidianum* engleski

je prijevod radova objavljenih na hrvatskom jeziku u zborniku "Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest" (ur. Suzana Miljan, Zagreb, 2009.). Dok zbornik sadrži deset izabranih radova prezentiranih na Znanstvenom kolokviju *Dies historiae* održanom u Zagrebu 13. prosinca 2007., u engleskom se prijevodu nalazi njih osam (kronološki poredanih), koji pokrivaju razdoblje srednjeg i ranog novog vijeka.

Glavna ideja urednika ove knjige, istaknuta u predgovoru, bila je objavljivanje radova koji se bave nedovoljno istraženim temama naše historiografije – pitanjima u kojima se isprepliće društvena i pravna povijest. Ovakve teme su do sada uglavnom obrađivane zasebno. Nasuprot tome, ovdje odabrani radovi koriste oba historiografska pristupa paralelno. Uz to, namjera je bila i uklapanje obrađenih tema u širi europski kontekst, s ciljem razumijevanja pojedinih fenomena kao lokalnih specifičnosti ili dijela općih europskih tendencija određenog vremenskog razdoblja.

Knjiga započinje člankom Damira Karbića *The Thin Border Between Justice and Revenge, Order and Disorder: Vražda (Enmity) and Institutional Violence in Medieval Croatia* (9-20). Autor se u njemu bavi fenomenom upotrebe nasilja (krvne osvete) kao legalnim, zakonski propisanim dijelom pravnog poretka srednjovjekovnog društva. Taj fenomen bio je podjednako prisutan kako u svim hrvatskim srednjovjekovnim zemljama te svim sredinama (grad, selo, plemstvo), tako i u svim europskim društvima. Pojam vražde (neprijateljstva), kao i krvne osvete se, pod utjecajem pravne povijesti, koja je promatrala povijest prava kao razvoj k "višem cilju" prečesto tretirao kao anomalija. Cilj ovog članka je, kako ističe autor, otvaranje daljnjeg istraživanja o srednjovjekovnom poimanju krvne osvete. Nakon kraćeg pregleda dosadašnje literature (počevši s Ottom Brunnerom), autor prelazi na primjere iz hrvatske povijesti. Uz navođenje brojnih drugih izvora, kao okosnicu analize za ovaj članak odabrao je Splitski statut. Analizirajući pojedine dijelove pokazuje da, iako je očita tendencija za rješavanje sporova mirnim putem, a glavna dužnost gradskog načelnika čuvanje mira, kako komunalna tako i privatna krvna osveta su legalne zakonske mogućnosti, u slučaju da se prve, mirne, ne pokažu dovoljno učinkovite. No, provođenje takve osvete je istovremeno legalno samo pod jasno određenim uvjetima, u čemu je očita težnja zajednice da se ovakav način provođenja pravde odigrava isključivo pod njenom kontrolom.

Članak Marije Karbić *Women on the Wrong Side of the Law. Some Examples from Medieval Urban Settlements of the Sava and Drava Interamnium* (21-30), specifično istražujući prijestupe počinjene od strane žene, uz pravna otvara i pitanja statusa i uloge žena u gradovima sjeverne Hrvatske. Kao glavne izvore upotrebljava sudske i posjedovne knjige te gradske zapisnike Gradeca i Varaždina i Iločki statut iz 1526., uz napomenu da je takav zakonik vrijedio u svim tavernikalnim gradovima. Primjeri kojima se autorica služi datiraju od 14. do 16. stoljeća, a uključuju razne oblike kaznenih djela – svađe, tučnjave, čaranje, krađe, prostituciju, pobačaj, ubojstvo. Posebna je pažnja usmjerena na krađu i prostituciju, kao zanimanja u kojima su se žene našle zbog teškog materijalnog položaja. Za svaki od navedenih prijestupa autorica navodi konkretne primjere optužbi, kazne koje su zakonom propisane te načine rješavanja sporova, što je izrazito zanimljiva dimenzija funkcioniranja pravnog sustava. Autorica se dotiče i pitanja socijalnog porijekla prijestupnica – dok su u svađe i tučnjave podjednako umiješane i građanke iz višeg sloja i seljanke okolnih sela, prostitucijom se bave pripadnice nižeg društvenog sloja, a svodnice su često udovice, u čemu razlog vidi u pogoršanju njihovih materijalnih uvjeta nakon smrti muževa. Autorica u ovom članku daje pregled dinamičnosti gradskog života u kasnom srednjem i ranom novom vijeku te otvara više pitanja koja potiču na daljnje istraživanje poput pitanja o ulozi žena u gradovima, položaja žene i muškaraca koji zakonski u nekim slučajevima (npr. u slučaju krađe) nije bio različit, te pitanje odnosa između propisanih zakona i njihovog funkcioniranja u praksi.

Kockanje, aktivnost podjednako moralno upitna, ali intenzivno prisutna u srednjem vijeku, kao i danas, tema je rada Sabine Florence Fabijanec *Ludus zardorum: Moral and Legal*

Frameworks of Gambling along the Adriatics in the Middle Ages (31-49). Igre na sreću bile su tek dio igara u kojima su ljudi svakodnevno uživali. No, upravo su igre na sreću, zbog svoje nepredvidljivosti, izazvale različite teološke te zakonske osude. Uz opće i vrlo korisne podatke o različitim vrstama igara te o razvoju teoloških shvaćanja o kockanju kroz srednji vijek, glavnu okosnicu članka čini istraživanje o igrama na sreću u komunama Istočnog Jadrana, u razdoblju od 13. do 16. stoljeća. Autorica isto tako utvrđuje da su se u zakonicima istočnojadranskih gradova jasno odražavale opće tendencije teološko-moralnih suvremenih shvaćanja. Period od 13. do 15. stoljeća bio je obilježen procvatom gradova i buržoazije, ponovnom vraćanju antičkim načelima, "utemeljenjem" pojma čistilišta, itd. Nakon strogih zabrana i osuda još od vremena crkvenih otaca, nova intelektualna strujanja u kasnom su srednjem vijeku donijela i određene tolerantne stavove prema igrama na sreću. Nakon petnaestog stoljeća, u duhu protestantizma i Tridentskog koncila, one će ponovo biti zabranjene, što se reflektira i u Riječkom statutu (najstrožem po pitanju kocke, ali i najkasnije napisanim od svih korištenih primjera).

Nakon prva tri rada koja se bave hrvatskim zemljama, slijede tri koja se bave širim europskim prostorom. U prvom od njih, *Outer Appearance, Late Medieval Public Space, and the Law (50-59)*, Gerhard Jaritz razmatra odnos materijalne kulture, tj. odjeće i općenito pojavnosti na javnom mjestu, i zakona. Bavi se tim pitanjima u periodu od 14. do početka 16. stoljeća u zemljama njemačkoga govornog područja, kada su ona bila predmet čestih javnih rasprava. Kao najvažnijim izvorom autor se služi gradskim zakonima o ograničavanju raskoši, ilustrirajući ih dodatno ostalim pisanim (kronike, isprave, zapisi putovanja, književna djela, propovjedi) i slikovnim izvorima. Istražuje na koji način i zbog čega je upotreba određenih odjevnih predmeta bila zakonski sankcionirana, te koji su to predmeti bili. Uočava da je, primjerice, upotreba skupih krzna, tkanina i dragog kamenja bila kritizirana s društvenih i ekonomskih aspekata, dok su npr. kratke muške suknje ili najpoznatiji simbol ispraznosti – šiljaste cipele – redovno izazivali i vjersku osudu. U tom slučaju, svjetovne vlasti djelovale su usporedno s crkvenim, osuđujući nošenje dotičnih predmeta kao oholost (*superbia*), prvi grijeh čovječanstva koji je izazvao sve ostale. No, propisani zakoni nisu uvijek bili dočekani sa strahopoštovanjem, nego su često znali izazvati i jaki otpor. U zaključku autor naglašava međuovisnost upotrebe materijalnih predmeta i zakona – prvi su izazivali žestoke rasprave iskazane na kraju kroz zakonske odredbe, dok su odredbe utjecale na to koji će se predmeti nositi.

Zoran Ladić istražio je aspekte zločinačkog ponašanja unutar hodočasničkog pokreta u svom zanimljivom radu *Criminal Behaviour by Pilgrims in the Middle Ages and Early Modern Period (60-72)*. U uvodu autor upozorava na dva načina hodočašća koja paralelno egzistiraju u srednjem vijeku – unutarnje (duhovni put pojedinca koji slijedi kršćanski nauk) i vanjsko (fizičko putovanje pojedinca ili skupine na neko sveto mjesto). Delinkventno ponašanje povezuje se prvenstveno s vanjskim te je često osuđivano od kršćanskih mislioca. Autor razvrstava kriminalna djela vezana uz hodočašće u više skupina, navodeći za svaki od njih primjere. Tu se ubrajaju križarska razaranja, razni oblici pučke pobožnosti koja nije nailazila na razumijevanje crkvene hijerarhije te izazvala sukobe između nje i pučana, hodočasničke bande koje su pljačkale i hodočasnike i sveta mjesta, trgovanje raznim relikvijama, svađe i tučnjave, prostitucija te vagabundi i avanturisti kao izvor društvene nestabilnosti. Razmatrajući ulogu Crkve, autor zaključuje da je ona s jedne strane pokušavala hodočasnički pokret ograničiti i staviti pod svoju kontrolu, iako ga je ujedno i poticala.

Posljednji članak koji se bavi širim europskim prostorom rad je Paula Freedmana *Atrocities and Executions of the Peasant Rebel Leaders in Late Medieval and Early Modern Europe (73-81)*. Tema su rada oblici ekstremnog nasilja provođenog u javnim, ritualnim ceremonijama s ciljem kažnjavanja i poniženja osuđenog. Efektan uvod u rad je opis brutalnog pogubljenja seljačkog vođe Juraja Dože 1514., zbog kojeg navodno, prema legendi, ni sam princ Zapolja više nikada nije mogao pogledati hostiju prilikom mise. Autor utvrđuje da ikonografija Dožinog pogubljenja (željezno prijestolje, užarena željezna kruna, pečenje poluživog tijela, prisiljava-

nje sljedbenika na kanibalizam) nije jedinstvena te sve te motive pronalazi i u brojnim drugim pogubljenjima. Zanimljive su paralele ove ikonografija izrazitog nasilja s ikonografijom Kristove muke. No, završava autor, još više je zastrašujuće da javna pogubljenja kao spektakli ve-sele i današnjeg čovjeka, upozoravajući pritom na holokaust, linčovanje na američkom jugu, te Ruandu i Bosnu.

Dva posljednja rada bave se problematikom zločina u hrvatskim zemljama pod mletačkom vlašću – Dalmaciji i Istri u ranom novom vijeku. Članak Lovorke Čoralčić, *Unacceptable Social Behaviour or False Accusation: Croats in the Investigations of the Venetian Inquisition* (82-97), temeljen je na autoričnim dugogodišnjim istraživanjima izvora sakupljenih u Fondu Svetog oficija (Santo Ufficio, Savi all' Eresia) odnosno Mletačke inkvizicije pohranjenom u Državnom arhivu u Veneciji. Ovo tijelo, sastavljeno od predstavnika crkvenih i svjetovnih vlasti, bilo je nadležno za sve optužbe za djelovanje protiv načela Katoličke Crkve. Autorica je za ovu priliku analizirala optužbe protiv ljudi s hrvatskog prostora (Dalmacije i zaleđa) iznesene pred venecijsku inkviziciju u periodu druge polovice šesnaestog i u sedamnaestom stoljeću, kada je i zabilježeno najviše optuži protiv ljudi s ovog teritorija. Analiziraju su četiri vrste procesa: prelazak na islam, optužbe za protestantizam, optužbe za okultizam te optužbe za nedolično ponašanje duhovnih osoba (svećenika i redovnika). Za svaku od ispitanih skupina autorica (koliko to izvori dopuštaju) navodi konkretne primjere te analizira optužbe, način vođenja istražnog postupka, istinitosti optužbi, obranu te zakonsku kaznu. Zaključuje da su procesi često ili prekinuti ili okončani samo kaznom pokajanja.

Puno ozbiljniji kriminalni prijestupi bili su, s druge strane, dio istarske novovjekovne stvarnosti, kako nam pokazuje rad Slavena Bertoše *Robbers, Murderers, and Condemned Men in Istria (from the Sixteenth to the Eighteenth Century)* (98-131). Analizirajući društvenu i gospodarsku krizu koja je potresala Mletačku Istru, autor ukazuje na njezin utjecaj na razvoj kriminaliteta u njoj, o kojem svjedoče brojni izvori poput sudskih spisa, knjiga umrlih i korespondencije između mletačke vlasti na poluotoku i one u Veneciji. Siromašni seljaci i novi doseljenici često su se organizirali u bande te sustavno pljačkali te zastrašivali i seosko i gradsko stanovništvo. Izvori svjedoče i o neefikasnosti mletačkih vlasti u suzbijanju zločina. U ovom opsežnom radu autor navodi brojne primjere zločinačkog djelovanja, iznosi podatke o nekim posebno opasnim zločinačkim skupinama te analizira motive i uzroke njihova djelovanja. Zaključuje da se situacija donekle smiruje tek četrdesetih godina 18. stoljeća, ali ujedno ističe da su sveukupni učinci borbe protiv razbojništva u Istri bili skromni.

Knjiga *At the Edge of the Law: Socially Unacceptable and Illegal Behaviour in the Middle Ages and the Early Modern Period* bitan je doprinos hrvatskoj historiografiji iz više razloga. Analizom različitih aspekta ponašanja "na rubu zakona" u srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom razdoblju prikazani su specifični problemi koji hrvatsku društveno-pravnu povijest smještaju u opće europske trendove. Postavljaju se i brojna nova pitanja i pokazuje kako se interdisciplinarnom metodologijom otvaraju nove mogućnosti istraživanja, kako za promatrana, tako i za kasnija razdoblja. Dodatnu vrijednost daje i činjenica što je zbornik prevođenjem na engleski jezik postao dostupan i inozemnim povjesničarima te široj publici zainteresiranoj za pravnu i društvenu povijest naših zemalja.

Nikolina Antonić

Obscurity in Medieval Texts, ur. Lucie Doležalová – Jeff Rider – Alessandro Zironi, Medium Aevum Quotidianum. Sonderband, sv. 30, Krems 2013., 196 str.

Knjiga *Obscurity in Medieval Texts* produkt je konferencije *Interpreting and Appropriating Obscurity in Medieval Manuscript Culture* koja je održana 6.-8. listopada 2011. u Pragu. Knjiga sadrži članke različitih autora, napisane na engleskom, francuskom i talijanskom jeziku, koji